

YANGI IQTISODIY SIYOSAT VA AHOLI IJTIMOIIY HAYOTI

Akbayeva Zebiniso Djalolitdinovna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada XX-asrning 20-yillarida sovet hokimiyatining mamlakatda amalga oshirgan iqtisodiy siyosati va uning oqibatlari, yangi iqtisodiy siyosatning ishlab chiqilishi va uning mahalliy hududlarda amalga oshirilishi, mazkur siyosatning muhim tarkibi bo'lgan aholini ijtimoiy ta'minlashning amalga oshirilishi va uning natijalariga doir tarixiy jarayonlar ilmiy adabiyotlar tahlili asosida ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy hayot, Amudaryo bo'limi, natural soliq, savdo shaxobchalari, xususiy kapital, xalq xo'jaligi.

Аннотация: В данной статье рассматривается экономическая политика, проводимая советской властью в стране в 20-е годы XX века, и ее последствия, разработка новой экономической политики и ее реализация на местах, реализация социального обеспечения населения, что является важной частью этой политики, и на ее основе рассматривается анализ научной литературы.

Ключевые слова: экономическая жизнь, Амударинское управление, натуральный налог, отрасли торговли, частный капитал, народное хозяйство.

Abstract: In this article, the economic policy implemented by the Soviet authorities in the country in the 20s of the 20th century and its consequences, the development of a new economic policy and its implementation in local areas, the implementation of social security of the population, which is an important part of this policy, and the historical processes related to its results, based on the analysis of scientific literature considered.

Keywords: economic life, Amudarya department, natural tax, trade branches, private capital, national economy.

XX-asrning 20-yillari boshlariga kelib jamiyatda sekin-astalik bilan siyosiy mavqiyeni mustahlay boshlagan bolsheviklar mamlakat iqtisodiy hayotida ham bir qator o'zgarishlarni amalga oshirish tadbirlari yo'lidan bordi. Tadqiq etilayotgan mavzuning o'rganilganlik darajasi aks etgan ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bolsheviklarning iqtisodiy sohada mamlakat hayotiga olib kirgan siyosati turlicha rakursda baholanganligini ko'rish mumkin. Ayrim xorijlik olimlar sovet Rossiyasida 1921-1922-yillarda yuz bergan dahshatli ocharchilik to'g'risida gapirib, bu holatni "harbiy kommunizm" siyosatining natijasi deb hisoblaydi. Ularning fikricha, bolshevistik rejimning "harbiy kommunizm" tizimidan voz kechishi juda qiyin bo'ldi. Bolsheviklarning "harbiy kommunizm" siyosati iqtisodiyotni boshqarishda nomaqbul ekanligini ko'rsatdi. Xususan, sovet Rossiyasi asosan 1921 yil boshlaridan tinch qurilish yo'liga o'tgach, bu siyosat yaroqsiz ekanligini bolsheviklar partiyasi rahbariyatining bir qismi ham tan ola boshladi [5: 260-261].

Sovet hokimiyatining jamiyatda sotsialistik boshqaruv tizimini amalga oshirishdagi o'ziga xos taktik o'ylangan siyosatining o'ziga xos tarkibiy qismi bo'lgan iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishni nazarda tutuvchi yangi iqtisodiy siyosat RKP(b)ning X syezdida (1921 yil mart) rasman qabul qilingan edi. Yangi iqtisodiy siyosatning muhim bug'inlari oziq-ovqat razvyorstkasini oziq-ovqat solig'i bilan almashtirish; savdo-sotiqni erkinlashtirish; sanoat, mayda hunarmandchilik sohalari va xizmat ko'rsatish sohasida xususiy tadbirkorlikka ruxsat berish; bozorni tartibga solish mexanizmlaridan qisman foydalanish; ijaraga olish va yollanma mehnatning cheklanishini bekor

qilishdan iborat bo'lganligini M.Haydarov o'z tadqiqotida ko'rsatib o'tadi [7: 162-163].

Sovet hokimiyati vujudga kelgan dastlabki oylardanoq respublikaning iqtisodiy hayotida muhim tadbirlarni amalga oshirish uchun Xalq xo'jaligi Oliy Kengashi (VSNX) tuzildi. U Xalq Komissarligi bilan bir qatorda oziq-ovqat uchun, aholini zarur tovarlar va oziq-ovqat bilan ta'minlash bo'yicha eng muhim mas'uliyatni o'z zimmasiga oldi. Vaqt o'tishi bilan ancha jiddiy tizimga aylandi. Yangi iqtisodiy siyosatni qonunan rasmiylashtirish tomon ilk qadamlar qo'yila boshlandi. Turkiston Respublikasi Sovetlari MIK 1921 yil 20 aprelda BMIKning 21 martdagi qonuniga to'la muvofiq ravishda oziq-ovqat, yem-hashak va xomashyo razvyorstkasini natura solig'i bilan almashtirish to'g'risida qaror qabul qildi [4: 372]. 1921 yil may oyida Turkiston Respublikasi XKS bir qator dekretlar qabul qilib, qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining barcha asosiy turlari bo'yicha natura solig'i miqdorini belgilab berdi. Respublika bo'yicha 1921-1922 yillarda g'alla solig'i 1920-1921 yillardagi 22 million pud razvyorstka o'rniga 12,5 million pud; go'sht solig'i 3380 ming pud o'rniga 1650 ming pud miqdorida belgilandi va hokazo [2: 38-39].

1921 yil 25 mayda Turkiston Respublikasi XKS shahar bilan qishloq o'rtasidagi tovar ayirboshlashning asosiy apparati bo'lmish matlubot kooperatsiyasi to'g'risida dekret qabul qildi. Yangi iqtisodiy siyosatni fuqarolar tinchligini saqlash qoidalariga asoslangan siyosiy rejim sifatida baholash ham mumkin edi. Sotsializmni davlat yo'li bilan zo'rlab tiqishtirishdan voz kechilib, uni asta-sekin rivojlantirish yo'li tanlandi. Kurashning inqilobiy vositalarini mutlaqlashtirishdan oziq olgan davlat hokimiyati to'g'risidagi buzib yuborilgan g'oya tugatila boshladi. Yangi iqtisodiy siyosat negizida ijtimoiy jarayonlarni boshqarilishining bo'lakcha uslublariga o'tish – oziq-ovqat solig'i va bozor, tovar-pul munosabatlari orqali boshqarish yotardi. Bu g'ayri iqtisodiy ezish va majburlashning "favqulodda" choralaridan qat'iyon voz kechishni, sotsializm qurilishi sharoitida shaxsiy manfaatning hal qiluvchi ahamiyatini e'tirof etishni bildirardi.

Umumiy iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan eng muhim masalalar Oliy Kengash tarkibidagi oliy organ bo'lgan va Butunrossiya Markaziy Ijroiya Qo'mitasi, Butunrossiya Kengashi vakillaridan iborat bo'lgan Xalq xo'jaligi Oliy Kengashining Plenumida muhokama qilinishi kerak edi. Ishchilar nazorati, xo'jalik xalq komissariyatlari va markaziy kasaba uyushma muassasalari. Plenumning byurosi Xalq xo'jaligi Oliy Kengashi va uning Prezidiumining barcha joriy ishlariga rahbarlik qilish qo'lida to'plangan bo'lib, u dastlab Xalq xo'jaligi Oliy Kengashining markaziy apparatini shakllantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishni muvofiqlashtirdi. ish tartibiga keltirish va uni Sovet hukumatiga sodiq mutaxassislar bilan to'ldirish. Prezidiumning huquqlar doirasi tobora ortib bordi, unga tobora ko'proq yangi vakolatlar berilishi tufayli kengayib bordi. Jumladan, rivojlantirish masalalari (Xalq xo'jaligi Oliy Kengashi faoliyati doirasida) va har xil turdagi qarorlar, ko'rsatmalar, tushuntirishlar va hokazolarni nashr etish uning vakolatiga yuklatildi. davlatning iqtisodiy faoliyatini tartibga solish bilan bog'liq. Shuni qayd etish zarurki, garchi yangi iqtisodiy siyosatdan oldingi "harbiy kommunizm" davri Turkiston iqtisodini barbod etgan, ilgari xo'jalik aloqalarini buzib yuborgan bo'lsa-da, uning asosiga – tug'ilayotgan kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlariga, ishlab chiqarishning tovar xususiyatlariga ziyon yetkazmadi. Sovet hokimiyati o'tkazgan ekspropriatsiya qilish va mulkni qayta taqsimlash kampaniyasi natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar bundan dalolat beradi. Xo'jaliklarning 1,7 foizidagina yer tortib olingan, 9,3 foiziga sug'orish tizimi vujudga keltirilgandan keyin yuzaga kelgan davlat fondidan yer ajratib berildi, 6,6 foiz paxtakor xo'jalikkina yangi yer oldi, xolos [6: 183].

Respublikaning asosiy milliy daromadi dehqonchilik hamda chorvachilikdan olinardi. Mayda tovar ishlab chiqarishi asosiy xo'jalik turi edi. 1920 yillardagi ma'lumotga ko'ra, aholi jon boshiga o'rtacha 2,1 desyatina yer va 5,2 bosh qoramol to'g'ri kelardi. Bu holat Turkistonda yangi iqtisodiy siyosat yo'lini belgilab berdi. Bu yo'l sovet hokimiyati Rossiyada tutgan yo'ldan

jiddiy ravishda farq qilardi. U yerda ham, bu yerda ham asosiy e'tibor qashshoq dehqonlarga qaratilgan edi. Biroq, yangi yo'l ijodkorlari fikricha, Rossiyada qashshoq dehqonlar yoki qisqa muddatda sanoat ishchilari qatoriga o'tib, zavod va fabrikalarni ishchi bilan to'ldirishi, yoki shaharlar ko'rsatadigan texnikaviy yordamga, shuningdek, zamindorlarning yerlarini hamda badavlat dehqonlarni ommaviy ravishda ekspropriatsiya qilish natijasida olingan mulkka tayangan holda o'rtahollik darajasiga ko'tarilishi darkor edi.

O'lkadagi agrar muammoni birmuncha yengillashtirishda 1921-22 yillarda o'tkazilgan yer-suv islohoti ma'lum ahamiyatga ega bo'ldi. Mavjud manbalarga ko'ra, 1921- 22 yillardagi islohot davomida davlat fondiga 1.722.626 desyatina yer jamlandi. Bu yerlarning 205.059 desyatini chor Rossiyasi davrida o'lkaga kirib kelgan rus quloqlari yashayotgan posyolkalarni tugatish hisobiga, 85.107 desyatini esa belgilangan normadan ortiqcha yerlardan qirib olingan yerlar, 1.321.720 desyatini ko'chirish fondining yerlari, 40.835 desyatini mehnatsiz daromad topayotgan "quloq" xo'jaliklaridan musodara qilingan yerlar, 27.016 desyatini esa cherkov va monastirlardan musodara qilingan yerlar edi [3: 120]. Umuman, islohot jarayonida TASSRdagi uchta oblast bo'yicha hammasi bo'lib 70 ta o'zboshimchalik bilan tuzilgan posyolka (shulardan 40 tasi Yettisuv oblastida edi), 225 ta hutor, chorbog' va uchastkalar, 639 ta o'zboshimcha mehnatsiz xo'jalik tugatildi, muhojir dehqonlarning 241.755 desyatini sug'oriladigan va yaylov yeri tortib olindi. Bu yerlardan 76 ming desyatini 7137 qirg'iz, qozoq va o'zbek batrak va kam yer dehqon xo'jaliklariga taqsimlab berildi [4: 365].

Turkiston Avtonom Respublikasida yangi iqtisodiy siyosatning dastlabki yillarida qishloq aholisi orasida aynan kambag'al dehqon qatlamlari miqdori birmuncha qisqardi. Bunga yuqorida aytib o'tilganidek, bozor munosabatlari ijobiy ta'sir ko'rsatgan bo'lsa, ikkinchi bir tomondan 1921-22 yillardagi yer islohoti ijobiy ta'sir ko'rsatgan edi. Bu yillarda o'rtahol dehqonlarning salmog'i sezilarli darajada o'sdi. O'zbekiston sharoitida o'rtahol dehqonlar o'zini-o'zi ta'minlash imkoniyati bo'lgan, lekin mavsumiy yollanma mehnatdan foydalanib turadigan kishilardan iborat bo'lgan. Har doim ham bu ta'rif bo'yicha o'rtaholni aniqlash imkoni bo'lmagan. Shu bois, turli rayonlarda yer va ekin maydoniga qarab belgilashga harakat qilingan. Ko'p hollarda shartli tarzda 3 desyatindan 5 desyatigacha yeri bo'lgan xo'jaliklar o'rtahol deb topilgan. Masalan, Qoraqalpog'iston viloyat partiya qo'mitasi ko'rsatmasiga binoan boyni o'rtaholdan, o'rta holni kambag'aldan farqini aniqlash uchun tuzilgan "uchlik" komissiyaning xulosasiga ko'ra 1,5 tanop yeri, 20-25 qo'yi, 1 yoki 2 ta omochi, 1 yoki 2 ta aravasi, suv bor joylarda ikkitadan chig'iri bor xo'jaliklar o'rtahol hisoblangan [1: 133].

Sovet mamlakatida 1921 yilda yangi iqtisodiy siyosatga o'tilishi bilan erkin savdo-sotiqqa, tadbirkorlikka ma'lum sharoit yaratilganidan keyingina qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi ham rivojlana boshladi. NEP sharoitida Turkistonda, keyinchalik O'zbekistonda qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish o'sib bordi. Kooperativlar dehqon xo'jaliklari bilan yetishtiriladigan mahsulotni oldindan kontraktatsiya qilar va bu bo'yicha ularni mablag' bilan ta'minlar edi. Yetishtirilgan mahsulot erkin narxlarda shaharga kooperativlar orqali yetkazila boshladi. Shu bilan birga kooperatsiya tizimi xalq xo'jaligini to'g'ri va oqilona tarzda rivojlantirish muammolarini to'la hal qila olmadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абдуллаева Я. Қорақалпоғистон хотин-қизлари: кеча ва бугун (XIX асрнинг охири ва XX аср). – Т.: Ижод дунёси, 2004. – Б. 133.
2. Ғойибназаров Ш. Ижтимоий ривожланиш сабоқлари. 20-йиллар таҳлили. – Т.: Ўзбекистон, 1994. – Б. 38-39.
3. Голованов А.А., Саидов И.М. Дехканство Узбекистана на историческом повороте второй половины XIX -первой трети XX вв. – Самарканд: 2007. – С. 120.

4. Ўзбекистон ССР тарихи. Учинчи том. (Бош муҳаррир И.М. Мўминов) – Т.: Фан, 1971. – Б. 372.
5. Ўзбекистон тарихи (1917-1991-йиллар). К. 1. Ўзбекистон 1917-1939-йилларда. – Тошкент: O‘zbekiston, 2019. – В. 260-261.
6. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б. 183.
7. Ҳайдаров М. Ўзбекистонда совет давлати бошқарув тизими: шаклланиши, босқичлари ва моҳияти (1917-1941 й.). – Тошкент: Abu matbuot-konsalt, 2012.